

ΟΙ ΟΝΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΑΦΗΓΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΚΡΑΤΙΚΩΝ

Κερασένια Σ. Παπαλεξίου

Δρ. Φιλοσοφίας ΑΠΘ

Περίληψη

Ο φιλοσοφικός στοχασμός ξεκίνησε σίγουρα στους κόλπους της προσωκρατικής διάνοησης και αποτυπώνεται στα κοσμολογικά ενδιαφέροντα των Προσωκρατικών, στην αναζήτηση του όντος, την αναζήτηση της γνώσης ως ρυθμιστή της ζωής. Στο πλαίσιο αυτό έχουμε και την πρώτη μετάβαση από τα κοσμολογικά αφηγήματα στα οντολογικά, τα οποία ανέδειξαν τα δυο μεγάλα ρεύματα της οντολογίας, το μονισμό και τον πλουραλισμό, την πρόσληψη του όντος όχι μόνο ως το σύνολο της υπαρκτής πραγματικότητας, αλλά και ως υπερβατική πραγματικότητα. Οι βασικότερες θεματικές της προσωκρατικής οντολογίας ήταν: 1. Η αναμέτρηση των οπαδών της στατικότητας με τους ρέοντες, 2. Η αναζήτηση της αλήθειας μέσω της αναζήτησης του όντος. Οι οντολογικές αφηγήσεις των Προσωκρατικών έθεσαν και τα θεμέλια της Οντολογίας ως αυτόνομου κλάδου της Φιλοσοφίας. Τα θεμέλια αυτά ήταν ο λόγος περί: ενότητας και πολλαπλότητας, όντος και μη όντος, οντολογικών αντιθέσεων, κίνησης, μεταβολής, ολότητας, συμπλοκής του οντολογικού με τα γνωσιολογικό.

Λέξεις κλειδιά: Προσωκρατικοί, Οντολογία, Ηράκλειτος, Παρμενίδης

* Η ανακοίνωση αποτελεί το βασικό πυρήνα του μετέπειτα εκδοθέντος βιβλίου μου, *Εισαγωγή στην Οντολογία των Προσωκρατικών* (εκδ. Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 250) και αποτελεί μια μορφή περιληπτικής απόδοσής του.

Η αίσθηση του φιλοσοφείν διαμορφώθηκε κατά πρώτο λόγο στο αρχαίο ελληνικό φιλοσοφικό περιβάλλον. Στις πρώιμες φάσεις της αρχαίας ελληνικής σκέψης η αίσθηση αυτή αποτυπώνει: 1) τα κοσμολογικά ενδιαφέροντα των πρώτων διανοητών, 2) την αναζήτηση του όντος, 3) την αναζήτηση της γνώσης ως ρυθμιστή της ζωής (Ηράκλειτος), το δυνατό της γνώσης (Παρμενίδης, Ζήνων), τη σχέση γνώσης και αγνωσίας (Παρμενίδης).

Η μετάβαση από τα κοσμολογικά (ησιόδειου τύπου) αφηγήματα στα οντολογικά αφηγήματα, (σχηματικά) δηλαδή η μετάβαση από τη Σχολή της Μιλήτου σε Ηράκλειτο, Παρμενίδη, Δημόκριτο, κατά κύριο λόγο, έδωσε νέες διαστάσεις στη

φιλοσοφική ανάγνωση, όπου η διάκριση του λογικού από το εξωλογικό στοιχείο λειτουργεί ως αφετηρία της¹.

Οι πρώτες οντολογικές αφηγήσεις ανήκουν δικαιωματικά στους Προσωκρατικούς. Παρά την ποικιλομορφία² της προσωκρατικής φιλοσοφίας ήταν σαφής η εμφάνιση: 1. Των δυο μεγάλων ρευμάτων της οντολογίας, του μονισμού και του πλουραλισμού³, 2. του καθοριστικότερου χαρακτηριστικού θεμελίωσης της οντολογίας, την πρόσληψη του όντος όχι μόνο ως το σύνολο της υπαρκτής πραγματικότητας (Μιλήσιοι), αλλά και ως υπερβατική πραγματικότητα (Παρμενίδης, κατά κύριο λόγο)⁴.

Σχηματικά, οι μονιστές⁵ οντολόγοι είναι οι Ελεάτες, οι υπερασπιστές της στατικότητας: «οί τοῦ ὄλου στασιῶται»⁶. Ως υλικούς μονιστές⁷ θα δεχθούμε, κυρίως, τους Μιλήσιους. Οι πλουραλιστές οντολόγοι είναι οι ρέοντες⁸, δηλαδή, κατά κύριο

¹ Πβ. Popper, K., *Η ανοιχτή κοινωνία και οι εχθροί της*, τ. Ι, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1991, 49.

² Ο Αριστοτέλης θα τονίσει αυτή τη διαφοροποίηση ιδιαίτερα ως προς το ζήτημα της αρχής: «τὸ μέντοι πλῆθος καὶ τὸ εἶδος τῆς τοιαύτης ἀρχῆς οὐ τὸ αὐτὸ πάντες λέγουσιν», *Μ.τ.Φ.*, 983b 19-20.

³ Πβ. Αριστ., *Φυσ.*, 187a 15-31: «Ὡς δ' οἱ φυσικοὶ λέγουσι, δύο τρόποι εἰσὶν. Οἱ μὲν γὰρ ἐν ποιήσαντες τὸ [ὄν] σῶμα τὸ ὑποκείμενον, ἢ τῶν τριῶν τι ἢ ἄλλο ὃ ἐστὶ πυρὸς μὲν πυκνότερον ἀέρος δὲ λεπτότερον, τᾶλλα γεννῶσι πυκνότητι καὶ μανότητι πολλὰ ποιοῦντες (ταῦτα δ' ἐστὶν ἐναντία, καθόλου δ' ὑπεροχὴ καὶ ἔλλειψις, ὥσπερ τὸ μέγα φησὶ Πλάτων καὶ τὸ μικρόν, πλὴν ὅτι ὁ μὲν ταῦτα ποιεῖ ὕλην τὸ δὲ ἐν τὸ εἶδος, οἱ δὲ τὸ μὲν ἐν τὸ ὑποκείμενον ὕλην, τὰ δ' ἐναντία διαφορὰς καὶ εἶδη). Οἱ δ' ἐκ τοῦ ἐνὸς ἐνούσας τὰς ἐναντιότητας ἐκκρίνεσθαι, ὥσπερ Ἀναξίμανδρος φησὶ, καὶ ὅσοι δ' ἐν καὶ πολλὰ φασὶν εἶναι, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ἀναξαγόρας· ἐκ τοῦ μίγματος γὰρ καὶ οὗτοι ἐκκρίνουσι τᾶλλα. Διαφέρουσι δὲ ἀλλήλων τῷ τὸν μὲν περίοδον ποιεῖν τούτων, τὸν δ' ἄπαξ, καὶ τὸν μὲν ἄπειρα, τὰ τε ὁμοιομερῆ καὶ τάναντία, τὸν δὲ τὰ καλούμενα στοιχεῖα μόνον». Αλλά και στα *Μετά τα Φυσικά* ο Αριστοτέλης θα δώσει συνοπτικά και εύστοχα το νέο αυτό προβληματισμό, 1028b 3-7: «Καὶ δὴ καὶ τὸ πάλαι τε καὶ νῦν καὶ ἀεὶ ζητούμενον καὶ ἀεὶ ἀπορούμενον, τί τὸ ὄν, τοῦτό ἐστι τίς ἢ οὐσία (τοῦτο γὰρ οἱ μὲν ἐν εἶναι φασὶν οἱ δὲ πλείω ἢ ἐν, καὶ οἱ μὲν πεπερασμένα οἱ δὲ ἄπειρα), διὸ καὶ ἡμῖν καὶ μάλιστα καὶ πρῶτον καὶ μόνον ὡς εἰπεῖν περὶ τοῦ οὕτως ὄντος θεωρητέον τί ἐστίν».

⁴ Πβ. Ρούσσου, Ευ., «Σχεδιάγραμμα ιστορικής εισαγωγής στους Ελεάτες», *Δευκαλίων*, 33/34 Αθήνα (1981), 41.

⁵ Πβ. Αριστ., *Φυσ.*, 187a 12.

⁶ Πβ. Πλάτ., *Θεαίτ.*, 181a 8.

⁷ Πβ. Barnes, J., *The Presocratic Philosophers, Thales to Zeno*, vol. I, Routledge & Kegan Paul, London, 1979, 176-177.

⁸ Πβ. Πλάτ., *Θεαίτ.*, 181a 5.

λόγο ο Ηράκλειτος, αλλά και όσοι επηρεάστηκαν καθοριστικά από τη σκέψη του, χωρίς όμως να μπορούμε να τους ονομάσουμε Ηρακλειτικούς. Ο Εμπεδοκλής στο βάθος προσπάθησε να συνδυάσει τις απόψεις του Ηράκλειτου και του Παρμενίδη, όπως και οι Ατομικοί. Ο Αναξαγόρας αποτελεί μια ιδιότυπα ενδιάμεση περίπτωση και οι Πυθαγόρειοι διαφοροποιήθηκαν κάπως, αλλά εντάσσονται στον κύριο κορμό της προσωκρατικής φιλοσοφίας θέτοντας δυο ακόμη κομβικά ζητήματα στην ιστορία της φιλοσοφίας, την αθανασία της ψυχής και τη μαθηματική σύλληψη του κόσμου⁹. Το βασικότερο πρόβλημα της πυθαγόρειας οντολογίας-κοσμολογίας είναι φυσικά η σχέση των αριθμών με τα όντα¹⁰ (τα όντα είναι όντα επειδή μιμούνται τους αριθμούς ή τα όντα είναι αριθμοί;).

Η στροφή των Προσωκρατικών στην ανεύρεση μιας πρωταρχής, υλικής ή άλλης, που θα ερμηνεύει τον πολύπλοκο και ακατανόητο φυσικό κόσμο, δεν ήταν αποτέλεσμα μιας αφελούς παρατήρησης της φύσης, αλλά ήταν μια δυνατή αντίδραση του πνεύματος στην απορία και το ανεξήγητο, μια διανοητική γέφυρα ένωσης του ανθρώπου με το περιβάλλον του. Αυτές οι πρώτες γέφυρες επικοινωνίας του ανθρώπου με τη φύση αποτυπώθηκαν και στο πρώτο φιλοσοφικό εννοιολόγημα¹¹ που διατύπωσαν οι Προσωκρατικοί στις πρώιμες και εμβρυακές καταβολές του, γέφυρες που ήταν ταυτόχρονα και η εκκίνηση του επιστημονικού στοχασμού.

Θεμελιώδεις για την προσέγγιση της φύσης ήταν οι παρατηρήσεις των Μιλησίων, του Ηράκλειτου, του Παρμενίδη (με την «κοσμολογία» του)¹², του Δημόκριτου. Στόχος τους ήταν να εξηγηθεί η φύση του θνητού όντος¹³, αλλά και η φύση του υπερβατικού εκείνου στοιχείου που ένιωθαν ότι διαφεντεύει τον κόσμο.

Σε κάθε περίπτωση από την ιδιότυπη παρατήρηση της φύσης ξεκίνησε ο φιλοσοφικός στοχασμός παραμερίζοντας βαθμηδόν τα ανιμιστικά και υλοζωιστικά κατάλοιπα της παράδοσης και εστιάζοντας στη θεωρητική απορία και όχι σε πρακτικής φύσης προσανατολισμούς¹⁴. Η δυναμικότητα αυτής της παρατήρησης της φύσης, δημιούργησε ένα πλήθος λέξεων-εννοιών, μάλιστα σύνθετων (διάθεσις,

⁹ Πβ. Kahn, Ch., *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2001, 22.

¹⁰ Πβ. *Μ.τ.Φ.*, 978b 12-30.

¹¹ Πβ. Κύρκου, Β., «Διάθεσις» και «Διαθιγή», δύο έννοιες από την κοσμολογία των Προσωκρατικών», *Ελληνικά* 28, (1975), 275, 289.

¹² Πβ. Popper, K., *ένθ' ανωτ.*, 98.

¹³ Πβ. Kahn, Charles, *The Art and Thought of Heraclitus*, Cambridge University, 1979, μετφρ. Κ. Αναστασοπούλου, *Η τέχνη και η σκέψη του Ηράκλειτου*, εκδ. Ενάλιος, Αθήνα 2011, 59.

¹⁴ Πβ. Guthrie, W. K. C., *Οι Έλληνες Φιλόσοφοι, Από τον Θαλή στον Αριστοτέλη*, εκδ. Παπαδήμα, γ' έκδ., Αθήνα 1993, 25.

διαθιγή, διάστασις, διάκοσμος, κ.ά.)¹⁵, οι οποίες απέδιδαν ευστοχότερα τα νέα ανοίγματα του πρωτοφανέρωτου αυτού στοχασμού.

Η φιλοσοφία των Μιλησίων¹⁶ έχει διαφορετικά ποιοτικά φιλοσοφικά χαρακτηριστικά από αυτήν του Ηράκλειτου, του Παρμενίδη, των Ατομικών. Γενικότερα, συνεισέφερε σε μια πρώτη διάκριση του μυθολογικού από το φιλοσοφικό και πρώιμα επιστημονικό λόγο, καθώς:

- i. Ανέδειξε το στοιχείο της αιτίας και της αλληλουχίας αιτιών. Παρά το γεγονός ότι ο λόγος δεν είναι εντελώς αποκομμένος από το μύθο, διαφοροποιείται καθοριστικά από αυτόν. Δεν είμαστε, όμως, ακόμη στο επίπεδο της *pura* φιλοσοφίας, όπως στους Ατομικούς ή στον Αριστοτέλη¹⁷. Η θεμελίωση της λογικής προσέγγισης των Μιλησίων θα βασιστεί: 1. Σε προηγμένου και εξελιγμένου τύπου γενικές υποθέσεις που υποτίθεται ότι αφορούσαν στο σύνολο των φαινομένων. 2. Στην αιτιολόγηση των πεποιθήσεών τους. 3. Στην αναζήτηση μοντέλων εξήγησης¹⁸. Η λογική αυτή προσέγγιση δεν έχει ανακαλύψει ακόμα την επαγωγική μέθοδο¹⁹.
- ii. Μελέτησε τη λειτουργικότητα του τότε γνωστού κόσμου με τα μέσα που αυτός διέθετε.
- iii. Έκανε τη φύση ένα παρατηρήσιμο μέγεθος στη βάση της παραπάνω οπτικής. Αντιλήφθηκε τη φύση, όμως, και ως διανοητικό μέγεθος.
- iv. Βασίστηκε στην εμπειρία και στην παρατήρηση χωρίς ευδιάκριτη ωστόσο γνωσιολογική επεξεργασία.
- v. Εισηγάγε τη μονιστική αντίληψη ως προς την προέλευση και τη λειτουργικότητα αυτού του κόσμου. Η μονιστική αυτή αντίληψη βασίστηκε σε δυο βασικά δόγματα, ότι ο κόσμος γεννήθηκε από ένα απλό υλικό και ότι ο κόσμος συνίσταται σε αυτή την υλική αρχή. Η ιδέα αυτή είναι στο βάθος η ιδέα της ενότητας²⁰ και προετοιμάζει το έδαφος διαχωρισμού της οντολογίας από την κοσμογονία.

¹⁵ Πβ. Κύρκου, Β., *ένθ'ανωτ.*, 281-282.

¹⁶ Πβ. Αριστ., *Μ.τ.Φ.*, 983b 6-27.

¹⁷ Πβ. Sweeney, Leo, S. J., *Infinity in the Presocratics, A bibliographical and Philosophical Study*, Dordrecht Springer, Netherlands 1972, 56.

¹⁸ Πβ. Barnes, J., *ένθ'ανωτ.*, vol. I, 48.

¹⁹ Πβ. Barnes, J., *ένθ'ανωτ.*, vol. I, 49.

²⁰ Πβ. Finkelberg, Aryeth, "The Milesian Monistic Doctrine and the Development of Presocratic Thought", *Hermes* 117, Bd. H. 3 (1989), 258.

Αν θα θέλαμε να εστιάσουμε στις βασικότερες θεματικές της προσωκρατικής οντολογίας, αυτές θα ήταν:

Α. Η αναμέτρηση των οπαδών της στατικότητας (Ελεάτες, Παρμενίδης) με τους ρέοντες (Ηρακλειτικοί²¹). Η αναμέτρηση αυτή είχε ένα γενικότερο, βαθύτερο και διαλεκτικότερο χαρακτήρα και δεν προσδιορίζεται επιτυχώς ως αναμέτρηση μεταξύ των υποστηρικτών της ακινησίας και της στατικότητας στη φύση του όντος από τη μια πλευρά, και των υποστηρικτών της αλλαγής από την άλλη. Πρόκειται για έναν ακμαίο οντολογικό προβληματισμό περί των σχέσεων του όντος προς το *εἶναι* (με όλους τους προσδιορισμούς που μπορεί να δοθούν στο *εἶναι* στο πλαίσιο της εποχής που εξετάζουμε), τις μορφές που μπορεί να πάρει η σχέση αυτή και την επιχειρηματολογική μορφή με την οποία θα υποστηριχθεί η σχέση αυτή (στον Παρμενίδη η έρευνα αυτή θεωρείται καθαρά οντο-λογική).

Όποια και να ήταν η φύση της αναμέτρησης αυτής κύριο εφόδιό της ήταν ο Λόγος. Αν και έχει «πολιτογραφηθεί» στην ιστορία της φιλοσοφίας η παρμενίδεια προσέγγιση ως η πρώτη λογική έρευνα περί του όντος, ο Νόμος που συνέχει το ρυθμό του κόσμου είναι ο ηράκλειτειος Λόγος. Αυτός εκφράζει τη συνοχή²² (των αντιθέτων), ως κυρίαρχη ρυθμιστική αρχή (των μεταβολών), ως γλώσσα και σκέψη ταυτόχρονα, εκφράζει την αμφισημία, τη διαφορά λαμβάνοντας τις εξής σημασίες: i. έκφραση/διδασκαλία²³, ii. έκθεση σκέψης²⁴, iii. φήμη, άκουσμα²⁵, iv. αναλογία²⁶, v.

²¹ Πβ. Διογ. Λαερτ., IX, 6. Πβ. και Πλάτ., *Θεαίτ.* 152e: «ἔστι μὲν γὰρ οὐδέποτε' οὐδέν, ἀεὶ δὲ γίγνεται. καὶ περὶ τούτου πάντες ἐξῆς οἱ σοφοὶ πλὴν Παρμενίδου συμφερέσθων, Πρωταγόρας τε καὶ Ἡράκλειτος καὶ Ἐμπεδοκλῆς».

²² Πβ. και Πλάτ., *Πολ.*, 537c: «ὁ μὲν γὰρ συνοπτικὸς διαλεκτικὸς».

²³ DK B1.

²⁴ DK B50.

²⁵ DK B50.

²⁶ DK B31: «πυρὸς τροπαὶ πρῶτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἤμισυ γῆ, τὸ δὲ ἤμισυ πρηστήρ . . . θάλασσα διαχέεται καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, ὁκοῖος πρόσθεν ἦν ἢ γενέσθαι γῆ».

αυθύπαρκτη υπόσταση²⁷, ανεξάρτητη από το φιλοσοφούν υποκείμενο²⁸ vi. «κοινότητα» λόγου, επιχειρήματος²⁹.

Β. Η αναζήτηση της αλήθειας μέσω της αναζήτησης του όντος. Η θεματική αυτή είναι άμεσα συναρτημένη προς την προηγούμενη. Πρόκειται για ένα προβιβασμό της σκέψης και σαφέστατο διαχωρισμό της από το θρησκευτικό-μυθικό παρελθόν και παρόν, φυσικά. Η συνάρτηση της αλήθειας προς το ον ανέδειξε τη φιλοσοφική σύλληψή της. Το οντολογικό – λογικό δίλημμα του Παρμενίδη ως προς την επιλογή της οδού που θα ακολουθήσει ο ποιητής είναι δηλωτικό αυτής της οντολογικής αναζήτησης της αλήθειας, ένα δίλημμα ήδη προκαθορισμένο κατά τον Ελεάτη, το οποίο δεν αφήνει περιθώρια επιλογής («ἔστι γὰρ εἶναι, μηδὲν δ' οὐκ ἔστιν», VIII, 3).

Οι Προσωκρατικοί θεωρούνται οι πρώτοι Οντολόγοι. Έθεσαν τα σημαντικότερα οντολογικά ζητήματα στην ιστορία της φιλοσοφίας. Το εκπληκτικότερο είναι ότι ανακάλυψαν τις έννοιες του όντος και του μη όντος και τις επεξεργάστηκαν φιλοσοφικά. Οι κυριότερες θεμελιώσεις της οντολογίας τους συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι οι εξής:

Η Ενότητα και Πολλαπλότητα: Οι Προσωκρατικοί ασχολήθηκαν με το θέμα της ενότητας αρχικά μέσα από τις μαθηματικές και αστρονομικές ενασχολήσεις τους. Γρήγορα διαπίστωσαν πως η ενότητα βρίσκει ποικίλη έκφραση όχι μόνο στην Φύση (ύδωρ, αέρας, φωτιά, γη), αλλά και στις έννοιες του πέρατος και του απείρου³⁰, του Λόγου, του όντος, της μονάδας (ιδιαίτερα στους Πυθαγόρειους). Η σχέση του ενός προς τα πολλά³¹ προοιωνίζεται τη φιλοσοφική προσέγγιση του ζητήματος της ετερότητας/ταυτότητας, ζήτημα το οποίο θα πάρει την καθοριστική του μορφή στην αρχαία ελληνική φιλοσοφία με τον *Σοφιστή*³² του Πλάτωνος. Το πρόβλημα της ενότητας, άμεσα συναρτημένο προς το γνωσιολογικό και οντολογικό ζήτημα της αντίθεσης, αποτέλεσε πρόκληση για τη λογική ικανότητα του ανθρώπου και επηρέασε κάθε φιλοσοφική θεωρία της αντίληψης.

Ον και μη ον: Για πρώτη φορά ο άνθρωπος φέρεται να διαθέτει ικανότητες να αναπτύξει μια θεωρία εξήγησης του κόσμου, να προετοιμάσει τη θεωρία του όντος.

²⁷ Πβ. Ρούσσου, Ευ., *ένθ' ανωτ.*, 97.

²⁸ DK B50: «οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφόν ἐστὶν ἐν πάντα εἶναι». Πβ. Guthrie, W. K. C., “The Presocratic world Picture”, *Harvard Theological Review*, vol. 45, No. 2 (April 1952), 91, Hussey, Ed., *The Presocratics*, Duckworth, London 1972, 39.

²⁹ DK B2: «διὸ δεῖ ἔπεσθαι τῷ (ζυνῶ, τουτέστι) τῷ κοινῶ· ζυνὸς γὰρ ὁ κοινός· τοῦ λόγου δ' ἐόντος ζυνοῦ ζῶουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν», DK B1.

³⁰ Πβ. και Πλάτ., *Φίλ.*, 15d, 16c.

³¹ Πβ. Popper, K., *The World of Parmenides*, Essays on Presocratic Enlightenment, Routledge, London and New York 1998, 23.

³² Πβ. *Σοφ.*, 244d-245a.

Τα απλά ερωτήματα για τον κόσμο που περιβάλλει τον άνθρωπο, βαθμηδόν, μετατρέπονται σε πιο σύνθετα, με κορύφωση το μεταφυσικό ερώτημα, «τι τὸ ὄν»³³. Το βασικό οντολογικό ερώτημα έχει ήδη τεθεί με τους Προσωκρατικούς (με καθοριστικότερη και βασανιστικότερη για την ιστορία της φιλοσοφίας την διαπίστωση του Παρμενίδη³⁴). Η έννοια του ὄντος με τη φιλοσοφική της σημασία είναι, κυρίως, ελεατική επινόηση από την οποία επηρεάστηκαν και τα δυο «ρεύματα» του μονισμού, η «υλι(στ)ική» εκδοχή (Ατομικοί, Εμπεδοκλής) και η ιδεοκρατική εκδοχή (Πλάτων). Αλλά και η έννοια της αρμονίας αποκτά φιλοσοφική βαρύτητα μέσω της μαθηματικής της επεξεργασίας από τους Πυθαγόρειους, ως αριθμητική αναλογία³⁵.

Οι οντολογικές αντιθέσεις: Οι οντολογικές αφηγήσεις των Προσωκρατικών ανέδειξαν εύστοχα και τις εξής οντολογικές αντιθέσεις: αίσθησης-νόησης, ενότητας-πολλαπλότητας, πως από το ένα προκύπτουν τα πολλά³⁶ και από τα πολλά το ένα³⁷, ταυτότητας-ετερότητας, φαινομένου-ουσίας, ὄντος-μη ὄντος, πλάνης-βεβαιότητας, αλήθειας-ψεύδους, ή είναι-φαίνεσθαι, θεϊκού-ανθρώπινου, λόγου-αίσθησης, Φιλότητος (ένωσης) – Νείκους (χωρισμού), αριθμών-αισθητού κόσμου (Πυθαγόρειοι), αεί-γίγνεσθαι, διάρκειας-μη διάρκειας, ασυνέχειας-διαιρετότητας, χρόνου-αιώνος (Ηράκλειτος-Παρμενίδης), γένεσης και φθοράς.

Η κίνηση: Η έννοια της κίνησης ήταν άμεσα συναρτημένη προς τους βασικούς οντολογικούς άξονες των Προσωκρατικών. Η αποδοχή ή όχι της κίνησης οντολογικά συναρτάται: α. Προς τη στατική (Ελεάτες) ή ηρακλείτεια αντίληψη του ὄντος. Η έλλειψη κίνησης είναι γνώρισμα του αμέριστου όλου³⁸, του παρμενίδειου κόσμου, ο οποίος είναι ακίνητος, αδιαφοροποίητος, ανεξάρτητος από τα δοκούντα. Από την άλλη πλευρά, η αποδοχή της (κυκλικής) κίνησης, είναι κατεξοχήν γνώρισμα της ηρακλείτειας σκέψης, αλλά υιοθετείται και από τους Ατομικούς. β. Προς την έννοια της διαιρετότητας είτε στην ελεατική εκδοχή της (Ζήνων) είτε στο πλαίσιο της ατομικής φιλοσοφίας. Ειδικότερα, ο Ζήνων απορρίπτει την πολλαπλότητα των ὄντων μέσω της κίνησης. Αν αποδεχτούμε αυτή την πολλαπλότητα, κατά την άποψή του, θα έπρεπε να αποδεχθούμε ότι το είναι είναι ατέλειωτα μικρό και ατέλειωτα μεγάλο. Αυτός ο διαχωρισμός θα ήταν αποδεχτός, αν αποδεχόμασταν την επ'άπειρον

³³ Άριστ. *Μ.τ.Φ.*, 1028b 2- 4.

³⁴ Πβ. Μουτσόπουλου, Ε., *Η Προσωκρατική διάνοησις, από του μύθου εις τον λόγον*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 1978, 49. Το ον ούτε κινείται, ούτε είναι ακίνητο, ούτε είναι άπειρο, ούτε πεπερασμένο.

³⁵ Kahn, Ch., *Ο Πυθαγόρας και οι Πυθαγόρειοι*, Ενάλιος, Αθήνα 2001, 48.

³⁶ Πβ. Έμπεδ., απ. 5, απ. 17, 16-17.

³⁷ Πβ. Ηράκλ., DK B10: «ζυλλάπιες ὄλα και οὐχ ὄλα, συμφερόμενον διαφερόμενον, συνᾶδον διᾶδον, και ἐκ πάντων ἐν και ἐξ ἐνὸς πάντα».

³⁸ Πβ. Popper, K., *The World of Parmenides*, ἐνθ' ανωτ., 17.

διαίρεση. γ. Προς την αντίληψη του χρόνου, της διάρκειας, της αιωνιότητας, της γένεσης και της φθοράς. Το πυρ στον Ηράκλειτο, το *αείζωον*, αντιπροσωπεύει ιδιοσυστασιακά τον κόσμο αυτό που προϋπάρχει, υφίσταται και θα συνεχίσει να υπάρχει. δ. Προς το ζήτημα της αλλαγής για το οποίο υπήρξαν διαφορετικές προσεγγίσεις. Η κίνηση μπορεί να ερμηνεύσει τόσο τον κόσμο της αλλαγής, όσο και την αμεταβλητότητα του όντος. Υπάρχουν όντα τα οποία είναι αναλλοίωτα και αμετάβλητα, αλλά με την κίνησή τους κάνουν δυνατή την αλλαγή³⁹. Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκαν οι Ατομικοί και εν μέρει ο Εμπεδοκλής. Οι δυνάμεις της Φιλότητος και του Νείκουσ γίνονται αιτίες⁴⁰ της κίνησης, ανεξάρτητες από τη δυναμική των στοιχείων.

Η έννοια της μεταβολής: Το ζήτημα της μεταβολής απασχόλησε ιδιαίτερα τους Προσωκρατικούς και συνδέεται με το ζήτημα της αιτιότητας. Πρέπει να βρεθεί το αίτιο της μεταβολής για να εξηγηθεί το καθεστώς της.

Η έννοια της ολότητας: Η έννοια της ολότητας γίνεται αντιληπτή υπό το πρίσμα της ενότητας και στους Προσωκρατικούς δεν έχει την επεξεργασία που έλαβε στον Πλάτωνα και στον Αριστοτέλη. Αν υποθέσουμε ότι ο κόσμος προσλαμβάνεται ως ενότητα μέσα από την ολότητά του, τότε θα πρέπει να διερευνήσουμε τη σχέση του «όλου» προς το «ένα», κάτι που έκανε ο Πλάτων στον *Σοφιστή*⁴¹ ασκώντας κριτική στον ελεατικό μονισμό.

Η συμπλοκή του οντολογικού με το γνωσιολογικό: Στα οντολογικά αφηγήματα των Προσωκρατικών το οντολογικό συμπλέκεται με το γνωσιολογικό. Η έντονη αμφισβήτηση του γνωσιακού χαρακτήρα των αισθητών (Ηράκλειτος, Παρμενίδης, Εμπεδοκλής), με ηχηρές διαφοροποιήσεις και με θεμελιώδη αναφορά στο ρυθμιστικό χαρακτήρα του Λόγου (Ηράκλειτος) ή στην αδιαμφισβήτητη υπεροχή του *έοντος* (Παρμενίδης), ο διαχωρισμός του κόσμου των φαινομένων από τον κόσμο των νοουμένων, η σύνδεση του ανωτέρω προβληματισμού με το πρόβλημα της φθοράς και της γένεσης, αποτέλεσαν μερικές από τις βασικές αιτίες εκκίνησης και του οντολογικού στοχασμού των Προσωκρατικών. Ταυτόχρονα, όμως, αποτέλεσαν και σημεία εκκίνησης του γνωσιολογικού προβληματισμού.

Ο προσωκρατικός προβληματισμός για την αποκρυπτογράφηση του κόσμου που περιέβαλλε τον άνθρωπο αλλά και τον κόσμο που περιέβαλλε ο άνθρωπος με τη δυναμική του πνεύματός του, παραμένει μέχρι σήμερα αινιγματικός και γοητευτικός. Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η προσωκρατική διάνοηση ήταν ένα πνευματικό φαινόμενο, το οποίο άμεσα ή έμμεσα, επηρέασε την πορεία της ιστορίας του Πνεύματος διαχρονικά.

³⁹ Πβ. Windelband, W.-Heimsoeth, H., *ένθ'ανωτ.*, 51.

⁴⁰ Πβ. Windelband, W.-Heimsoeth, H., *ένθ'ανωτ.*, 52.

⁴¹ *Σοφ.*, 244d-e.

PRESOCRATIC ONTOLOGICAL NARRATIVES

Kerasenia Papalexiou

The Presocratic Philosophy revealed: 1. The two great currents of ontology, monism and pluralism, and 2. The perception of being not only as existing reality but also as transcendental reality.

The main themes of Presocratic Philosophy are: a. the competition between the proponents of the static doctrine and the proponents of the flow doctrine (proponents of Heraclitus), b. the research of truth through the research of being.

The principle issue to Presocratics related to their cosmology and ontology. Aristotle says about the principle that is the one all beings are composed from, the substance that always remains the same. The Presocratic Philosophers were the first who dealt logically with the meaning of the principle as a cause. The foundations of Presocratic Ontology are: unity and multiplicity, being and not being, the ontological oppositions, the movement, the change, the concept of totality, the ontology and gnosiology relevance.

Keywords: Presocratic Philosophy, Ontology, Ancient Philosophy, Parmenides, Heraclitus, Democritus.